

Катерина Анатоліївна ШАПОВАЛ,
доктор філософії у галузі права
(Головне управління Національної поліції в
Харківській області, м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

У статті визначено особливості допиту потерпілого у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством. Обґрунтовано, що латентний характер і повторюваність такого насильства зумовлюють підвищену доказову значущість показань потерпілої особи та потребу у виваженому виборі тактики допиту. Акцентовано увагу на впливі психологічного стану потерпілого на повноту, послідовність та об'єктивність показань, а також на ризиках вторинної віктимізації під час досудового розслідування та після його завершення. На підставі аналізу наукових джерел і узагальнення практики досудового розслідування сформовано тактичні рекомендації щодо організації та проведення допиту, а також визначено перелік типових обставин, які доцільно з'ясувати з метою формування належних і допустимих доказів. Зроблено висновок про необхідність поєднання процесуальних вимог із тактичними прийомами, спрямованими на врахування психологічного стану потерпілої особи та недопущення її вторинної травматизації під час проведення допиту.

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, досудове розслідування, домашнє насильство, особа потерпілого, допит, тактика.

Постановка проблеми. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, характеризується підвищеною складністю формування доказової бази, що зумовлює особливу роль допиту потерпілого у зазначених кримінальних провадженнях. Саме показання потерпілої особи типово є основним, інколи єдиним джерелом отримання відомостей про механізм вчинення кримінального правопорушення, систематичність насильницьких дій, особу злочинця та характер взаємовідносин між учасниками конфлікту. Водночас отримання повної,

послідовної та достовірної інформації під час допиту потерпілого у провадженнях зазначеної категорії може бути ускладнено низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Додаткову складність для досудового розслідування становлять латентний характер домашнього насильства та його повторюваність, що зумовлює залежність доказування від показань потерпілої особи та підвищує значення правильного вибору тактики її допиту.

Специфіка домашнього насильства обумовлює особливий психологічний стан потерпілої особи, який може проявлятися у страху перед кривдником, емоційній залежності, небажанні розголошувати обставини приватного життя, а також у прагненні мінімізувати або виправдати насильницькі дії. Такі обставини можуть призводити до суперечності показань, їх необ'єктивності або зміни на різних етапах досудового розслідування, що негативно впливає на перебіг досудового розслідування й ускладнює кваліфікацію вчиненого діяння.

Додаткові труднощі також можуть виникати у зв'язку з обмеженням часу на допит потерпілого. Це пояснюється необхідністю забезпечення безпеки жертви, одночасного застосування превентивних заходів тощо. За таких умов слідчі не завжди мають можливість належним чином урахувати психологічні особливості потерпілої особи, залучати відповідних спеціалістів або коректно обрати оптимальну тактику проведення допиту, що підвищує ризик вторинної віктимізації та втрати криміналістично значущої інформації. У такому випадку виникає необхідність для проведення додаткових та повторних допитів потерпілої особи, що може негативно позначитися на психо-емоційному стані жертви домашнього насильства.

Окремі аспекти розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, зокрема питання тактичних особливостей проведення слідчих (розшукових) дій, уже висвітлювалися в наших попередніх працях, а також були предметом наукових досліджень В. Г. Дрозд, Т. В. Іщенко, Т. П. Матюшкової, Ю. М. Слухаєнка та інших учених. Водночас системний характер насильства й підвищений ризик вторинної віктимізації зумовлюють актуальність цієї проблематики та свідчать про наявність низки дискусійних аспектів, які не є вичерпаними в межах наявного наукового доробку. Адже у науковій літературі переважають загальні рекомендації щодо проведення допиту, які не завжди враховують особливості психологічного стану потерпілих, характер міжособистісних зв'язків зі злочинцем та підвищений ризик повторного насильства.

У зв'язку з вищезазначеним виникає необхідність поглибленого аналізу особливостей допиту потерпілого у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, з метою розроблення обґрунтованих тактичних підходів задля отримання доказової інформації та забезпечення захисту прав і законних інтересів потерпілих осіб.

Метою статті є визначення особливостей допиту потерпілого у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, з

урахуванням психологічного стану потерпілої особи та практики досудового розслідування, а також формулювання тактичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності отримання доказової інформації під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Вчинення домашнього насильства є кримінально-караним діянням, що знаходить своє закріплення у диспозиції статті 126-1 «Домашнє насильство» Кримінального кодексу України¹. Водночас домашнє насильство нерідко супроводжується вчиненням інших кримінальних правопорушень, серед яких – заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, побої, мордування, а також убивства, передбачені кримінальним законом як умисні, вчинені через необережність або в стані сильного душевного хвилювання. За таких умов особливого значення набуває своєчасне та повне встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, що зумовлює підвищену роль окремих слідчих (розшукових) дій.

Допит потерпілого у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, відіграє важливу роль у системі доказування. Це пояснюється тим, що інформація отримана від потерпілого, є одним із першоджерел надходження відомостей у кримінальному провадженні. На думку В. Г. Дрозд, яку ми підтримуємо, допит серед інших слідчих (розшукових) дій є найбільш функціонально застосовною та універсальною слідчою (розшуковою) дією, що дозволяє встановити та деталізувати криміналістично значущу інформацію про кримінальне правопорушення та суб'єкта вчинення злочину².

Для слідчого є принципово важливим встановлення з допитуваним довірливих відносин, за яких потерпілий відчуватиме безпеку та захищеність. Особливої складності набуває етап відкриття кримінального провадження, під час якого слідчому необхідно отримати максимально повний обсяг інформації з метою правильної кримінально-правової кваліфікації діяння та своєчасного вжиття превентивних заходів.

З метою підвищення ефективності проведення допиту потерпілої особи, слідчому необхідно ретельно підготуватися до його проведення. Комплекс підготовчих заходів, зокрема, має включати:

- детальне ознайомлення з матеріалами кримінального провадження;
- з'ясування характеризуючої інформації про потерпілу особу, зокрема її віку, стану здоров'я, наявності фізичних чи психічних вад, схильності до шкідливих звичок, способу життя, роду занять тощо;
- встановлення характеру взаємовідносин між кривдником і жертвою, зокрема ступеня спорідненості, тривалості насильницьких відносин, особливостей психологічних переживань потерпілої після вчиненого;

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Дрозд В. Г. Криміналістичні засади тактики допиту особи, потерпілої від домашнього насильства. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 1–2. С. 23 DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.1-2/19-25>.

– виважений вибір часу та місця проведення допиту, з урахуванням віку та фізичного стану потерпілої особи; у разі допиту неповнолітнього доцільним є застосування моделі «Барнахус» або використання спеціально облаштованих приміщень типу «зелена кімната», а за перебування особи на стаціонарному лікуванні – погодження проведення допиту з медичним працівником або в приміщенні медичного закладу;

– підготовку переліку запитань, до формування яких, за необхідності, можуть бути залучені відповідні спеціалісти;

– добір технічних засобів і матеріалів, необхідних для проведення допиту, зокрема засобів фіксації, макетів, речових доказів, фото- та відеоматеріалів тощо.

Важливим є з'ясування ставлення потерпілого до власної поведінки до, під час і після вчинення насильницьких дій, зокрема з точки зору повноти, послідовності та відповідності об'єктивності наданих ним показань, а також можливих випадків замовчування окремих обставин або вибіркості викладених відомостей.

Т. П. Матюшкова обґрунтовано вказує, що на різних стадіях учинення кримінального правопорушення жертва, як правило, перебуває у стані підвищеної емоційної напруги, що позначається не лише на її поведінкових реакціях, а й на особливостях сприйняття подій, мислення, запам'ятовування та відтворення інформації, а також на інших психологічних процесах, які мають важливе значення під час формування показань. Сукупність таких чинників зумовлює виникнення у потерпілих специфічних психологічних станів, характер і прояв яких залежить від індивідуальних обставин, пов'язаних із учиненням кримінального правопорушення¹.

На нашу думку, зазначені особливості психологічного стану потерпілої особи набувають особливого значення саме у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. Оскільки для них є характерним поєднання тривалого емоційного впливу, страху перед кривдником і можливих проявів посттравматичного реагування. Саме перебування потерпілого у межах діючого або посттравматичного періоду, що супроводжується загостреною реакцією на події, що відбуваються, безпосередньо пов'язані з домашнім насильством, зумовлює необхідність застосування слідчим тактичних прийомів під час проведення допиту потерпілої особи.

Урахування таких психологічних чинників під досудового розслідування є важливою передумовою не лише отримання повних і послідовних показань, а й недопущення повторної психотравматизації потерпілої особи під час розслідування.

Узагальнюючи наявні теоретичні напрацювання, доцільно виокремити орієнтовний перелік рекомендацій, яких слід дотримуватися

¹ Матюшкова Т.П. Психічні стани потерпілих-жінок від насильницьких злочинів як основа формування їхніх показань. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 37. С. 104–109.

під час спілкування з особою, постраждалою від насильства. Зокрема, у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, слідчий має дотримуватися комплексу тактичних і етичних правил, спрямованих на створення безпечних умов для отримання доказової інформації та запобігання повторній травматизації потерпілої особи. Насамперед таке спілкування доцільно проводити віч-на-віч, попередньо наголосивши на конфіденційності розмови та гарантіях нерозголошення отриманих відомостей.

Важливим є формування атмосфери довіри, що передбачає виявлення поваги, доброзичливості та розуміння жертви, а також утримання від передчасних оцінок її поведінки або висновків, заснованих на першому враженні. Потерпілій особі необхідно чітко роз'яснити, що метою допиту є з'ясування обставин події та забезпечення її прав і безпеки.

Під час допиту слід ураховувати, що потерпіла особа може остерігатися надання повних і відвертих показань з огляду на страх можливої помсти з боку кривдника або настання інших негативних наслідків, зокрема осуду з боку родичів, працівників правоохоронних чи судових органів тощо. У зв'язку з цим допит доцільно проводити у спокійному темпі, уважно вислуховуючи пояснення потерпілої особи, допускаючи паузи, а за потреби – повторне або уточнювальне формулювання запитань. Слідчому також необхідно враховувати, що емоційне напруження, стан переляку або наслідки заподіяних травм можуть істотно впливати на здатність допитуваної особи концентрувати увагу, адекватно сприймати запитання та послідовно відтворювати обставини події.

Тактично недопустимим під час допиту є висловлення сумнівів щодо правдивості показань потерпілої особи, її звинувачення у провокаційній поведінці, що нібито спричинила насильство, або покладання на неї відповідальності за подальшу долю кривдника.

Натомість слідчий має дотримуватися нейтральної та водночас підтримуючої позиції, наголошуючи на протиправному характері насильницьких дій і спрямованості кримінального провадження на забезпечення прав і законних інтересів потерпілих осіб¹.

Під час допиту можуть використовуватися тактичні прийоми (актуалізація пам'яті, пред'явлення доказів), а також організаційно-тактичні заходи, зокрема залучення спеціалістів, застосування технічних засобів і проведення допиту на місці події.

Крім того, у межах допиту доцільно інформувати потерпілу особу про можливі подальші процесуальні дії та заходи безпеки, а також про можливість отримання правничої, психологічної та соціальної допомоги. Надання такої інформації, на нашу думку, сприятиме зниженню емоційної напруги та підвищенню готовності потерпілої особи до співпраці, що

¹ Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції: метод. рек. / [В.Л. Костюк, Н.В. Федоровська, М.В. Пашковська]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 13. URL: <https://www.navs.edu.ua/images/news/img/2021/06/pr12.pdf>.

проявлятиметься, зокрема, у наданні повних і послідовних показань.

З урахуванням результатів теоретичних напрацювань і практичної діяльності до типових обставин, які слід з'ясувати під час допиту потерпілої особи у кримінальних провадженнях пов'язаних з домашнім насильством слід віднести: час, місце та конкретні умови вчинення домашнього насильства, форму його прояву (фізичну, психологічну, сексуальну чи економічну), наявність попередніх звернень потерпілої особи до органів поліції, ймовірні причини протиправної поведінки кривдника, а також характер і тривалість взаємовідносин між потерпілим і підозрюваним, у тому числі обставини розірвання сімейних чи близьких стосунків.

Важливим, на нашу думку, є з'ясування фактів застосування погроз, зокрема з використанням зброї чи інших предметів, здатних спричинити тілесні ушкодження, наявності свідків події, а також можливих проявів опору з боку потерпілого та можливих свідків такого опору на тілі чи одязі підозрюваного.

З урахуванням процесів цифровізації особливої актуальності набуває з'ясування фактів погроз із використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, які можуть бути зафіксовані на мобільних пристроях потерпілої особи або інших носіях інформації. Зокрема, важливого значення має встановлення наслідків систематичного вчинення домашнього насильства, а саме фізичних чи психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, формування емоційної залежності або загального погіршення якості життя потерпілої особи.

Отже, допит потерпілого у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, не може розглядатися виключно як типова слідча (розшукова) дія, що проводиться за загальними правилами. Його ефективність безпосередньо залежить від здатності слідчого поєднати процесуальні вимоги з тактичними прийомами, спрямованими на зниження емоційної напруги потерпілої особи та створення умов для безпечного і добровільного надання показань. Ігнорування психологічних особливостей потерпілого, формальний підхід до організації допиту або використання неправильної тактики не лише може ускладнити отримання достовірної доказової інформації, а й призвести до вторинної віктимізації.

Висновки. На підставі проведеного теоретичного аналізу та вивчення емпіричного матеріалу констатовано, що допит потерпілого у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, посідає ключове значення в системі доказування, що обумовлено латентним характером та системністю таких кримінальних правопорушень. За цих умов показання потерпілої особи можуть становити основне, а іноді єдине джерело відомостей про механізм учинення насильства, систематичність протиправних дій, характер взаємовідносин між учасниками події. Це, своєю чергою, зумовлює підвищені вимоги до організації й тактики проведення допиту під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень.

Специфіка домашнього насильства формує особливий психологічний стан потерпілої особи, який може проявлятися у страху, емоційній

залежності та небажанні розголошувати обставини приватного життя, що негативно впливає на повноту та достовірність наданих показань. У зв'язку з цим ефективність допиту значною мірою залежить від належної підготовки слідчого, урахування індивідуальних характеристики потерпілого, особливостей її взаємовідносин із кривдником, а також дотримання тактичних та етичних вимог з метою недопущення ретравматизації.

Під час допиту потерпілої особи у досліджуваних кримінальних провадженнях доцільно комплексно з'ясовувати обставини вчинення насильства, форму та тривалість його прояву, характер взаємовідносин між учасниками, наявність попередніх звернень до правоохоронних органів чи інших установ, факти погроз, а також наслідки систематичного насильства для фізичного чи психологічного стану потерпілої особи. Такий підхід, на нашу думку, сприятиме підвищенню якості доказування та забезпеченням балансу між завданнями кримінального провадження та захистом прав потерпілих.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на деталізацію тактичних прийомів, а також аналіз типових помилок, що допускаються під час допиту потерпілої від насильства особи з урахуванням різних форм домашнього насильства. Перспективним напрямом також є вивчення можливостей залучення спеціальних знань психологів під час підготовки та проведення допиту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дрозд В.Г. Криміналістичні засади тактики допиту особи, потерпілої від домашнього насильства. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 1–2. С. 19–25. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.1-2/19-25>
2. Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції: метод. рек. / [В.Л. Костюк, Н.В. Федоровська, М.В. Пашковська]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 42 с. URL: <https://www.navs.edu.ua/images/news/img/2021/06/pr12.pdf>.
3. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 324 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Матюшкова Т. П. Психічні стани потерпілих-жінок від насильницьких злочинів як основа формування їхніх показань. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 37. С. 104–109.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2023

Kateryna An. SHAPOVAL,

PhD in Law

(Main Directorate of the National Police in Kharkiv Region, Kharkiv, Ukraine)

FEATURES OF VICTIM INTERROGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS RELATED TO DOMESTIC VIOLENCE

The article identifies the features of victim interrogation in criminal proceedings related to domestic violence. It is substantiated that the latent nature and recurrence of such violence determine the increased evidentiary significance of the victim's testimony and the need for a balanced choice of interrogation tactics. The focus is on the influence of the victim's psychological state on the completeness, consistency and objectivity of the testimony, as well as on the risks of secondary victimization during and after the pre-trial investigation. Based on the analysis of scientific sources and the generalization of the practice of pre-trial investigation, tactical recommendations for organizing and conducting interrogation have been formed, and a list of typical circumstances that should be clarified in order to form appropriate and admissible evidence has been determined. The conclusion is made about the need to combine procedural requirements with tactical techniques aimed at taking into account the psychological state of the victim and preventing their secondary traumatization during interrogation.

Keywords: *criminal proceedings, criminal offense, pre-trial investigation, domestic violence, victim's identity, interrogation, tactics.*